

אקורד הסיום של התורה - בחירת משה מול בחירת הקב"ה

טוביה רוזנצוויג, מבוא חורון

והרביעי החשוב מכל: הבחירה
חיתום מפורש
ההפתעה!
התוספת של רבש"ע - הדגשת החלק הבלתי
מותנה של הברית
שתי רמות של הפרת ברית

ספר דברים - נאום הוראת היראה והאמונה
חשיבותם המכרעת של פסוקי הסיום
שבנאום
חילוקי דעות בין ה' ובין משה - הייתכן?
לזו הנאום כפי שהוא משתקף בפרשות
'הקהל'
שלושת עקרונות התוספת של משה,

ספר דברים - נאום הוראת היראה והאמונה

ספר דברים - 'משנה התורה' - רובו ככולו הוא נאומו של משה רבנו. כמובן, קדושת התורה חופפת עליו, הוא נמסר כולו לכתיבה לדורות ע"י ה', אבל מובאים בו דברים שנאמרו מפיו של משה רבנו ובסגנונו. בנאום זה שזורות זו לצד זו, ובמקצת הפרשיות אף זו בתוך זו, הוראת היראה והאמונה מחד, והוראת המצוות מאידך. ואולם ממבנה הנאום ברור ששדרתו הינה תורת האמונה והיראה, ואילו פרשיות המצוות נשזרות בו בתווך; תורת היראה והאמונה בנאום זה עוטפת את תורת המצוות, היא הפותחת והיא המסיימת.

חשיבותם המכרעת של פסוקי הסיום שבנאום

על אף שברכותיו של משה רבנו לשבטי ישראל לפני פטירתו, וכן הפסוקים האחרונים על מיתתו של משה ועל גדולתו, הם המסיימים את ספר דברים ואת התורה כולה בפועל, למעשה הם אינם הסיום הישיר של תורת היראה, המהווה,

כאמור, את הלזו של ספר דברים¹. חמשת חומשי התורה, ובכללם ספר דברים, מכונים בדברי הנביאים: **"תורת משה עבדי"**, תורה מלשון הוראה, וכאשר מחפשים אנו את סיום נאום הוראת האמונה צריכים אנו לזהות היכן מסתיימת הרצאת עקרונית האמונה היסודיים של תורת משה. לפי עיקרון זה, נמצא שהנאום בו משה מלמד ומורה לעם ישראל מסתיים בסוף פרשת 'האזינו', לפני פרשת "וזאת הברכה". את הנאום החותם של פרשת וזאת הברכה ניתן לכנות 'נאום הפרדה' של משה מהעם, הוא אינו חלק אינטגרלי של הנאום של ספר דברים, אלא מהווה לו כעין נספח.

ידוע לכל ש'אקורד הסיום' של נאום הוא חשוב ביותר, והוא הקובע במידה רבה את הצלחתו. מחבר נאומים ישתדל תמיד לסיים את הנאום בפסקה "חזקה" ומשמעותית, כזאת שתמצה ככל האפשר את המסר שהנאום מבקש להעביר לשומעיו. בסופו של דבר, דרך 'אקורד הסיום' יחזור ויזכר השומע בכל הנאום. אם בסיום לא יהיה ביטוי מדויק ועוצמתי למסר, תועלתו של הנאום כולו תתמעט במידה רבה. מכאן נובע רצונו הבלתי מתפשר של הנאום ש'אקורד' זה יתאים למסר המרכזי שבנאום.

חילוקי דעות בין ה' ובין משה - הייתכן?!

אנו מבקשים להתחקות אחרי 'אקורד הסיום' של נאום משנה תורה. במסגרת ההתחקות הזו אנו עתידים להציג מעין מאבק סמוי על הדרך המיטבית לסיים הנאום המכונן, מאבק בין נותן התורה ב"ה ובין עבדו הנאמן - משה. אנו מבקשים - על בסיס עיון בנאמר בסוף פרשת 'כי תבוא' ובפרשות 'ניצבים' ו'ילך' ו'האזינו' - להקשיב למעין עימות בין גישות שונות, "חילוקי דעות" כביכול בין משה רבנו ובין הקב"ה על הדרך בה נכון וצריך לסיים את נאום משנה התורה.

לכאורה, הדברים ככתבם מתמיהים ומרתיעים: האם דיבורים על 'חילוקי דעות' כביכול בין משה לקב"ה אינם עזות-מצח וחוצפה כלפי שמיא?! איך יכול ילוד אשה 'לסבור אחרת' מנותנה ברוך הוא?!

ואולם באבחון זה של 'חילוקי דעות' כביכול בין הקב"ה ובין משה רבינו ביחס לכתיבת אחרית התורה, אין אנו מחדשים, יש לנו "אילן גדול להיתלות בו", והוא: חז"ל! הם עצמם תיארו כך את מה שהתרחש "מאחורי הקלעים" של הפרשיות המופיעות בפרשת פינחס, מיד אחרי שהקב"ה מודיע למשה שהגיע זמנו "להיאסף אל עמיו".

1. אבן עזרא בדבריו בראש סדר 'וילך' טוען כי גם בפועל נאמרה פרשת 'וזאת-הברכה' קודם לשירת 'האזינו', והיא היא הרמוזה בפסוק "וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל": "ולפי דעתי, כי אז ברך השבטים, ואם ברכותיהם מאוחרות במכתב" (אבן עזרא ראש פרשת וילך, דברים לא, א).

כך נאמר בספרי (במדבר פרשה קמב, א):

"וידבר ה' אל משה צו את בני ישראל... את קרבני לחמי..." למה נאמר? לפי שהוא אומר: "יפקד ה' אלקי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם". משל למה הדבר דומה, למלך שהייתה אשתו נפטרת מן העולם, הייתה מפקדתו על בניה: אמרה לו: בבקשה ממך היזהר לי בבני! אמר לה: עד שאת מפקדתני על בני, פקדי בני עלי שלא ימרדו בי ושלא ינהגו בי מנהג ביזיון. כך אמר לו הקב"ה, עד שאתה מפקדני על בני, פקוד בני עלי... שלא ימירו כבודי באלוהי הנכר ועתה כתבו לכם", "כי אביאנו אל האדמה". עד שאתה מפקדני על בני, פקוד בני עלי! לכך נאמר "צו את בני ישראל".

הנה לנו "חילוקי דעות" בין משה לקב"ה, והתורה כוללת ומכילה הן את הפרשיה המבטאת את מחשבתו של משה רבנו, והן את זו המבטאת את העדפתו כביכול של הקב"ה. ללא ספק "אלו ואלו דברי אלוקים חיים", והעמדת הדברים בדרך של 'חילוקי דעות', בין בדברי חז"ל ובין בדברים שלהלן - אינה רומזת אפוא למחלוקת בה צד אחד צודק והשני טועה ח"ו, אלא מחדדת ומלטשת צדדים שונים של אמת גדולה אחת.

לזו הנאום כפי שהוא משתקף בפרשות 'הקהל'

תורת היראה והאמונה המקורית של נאום משה בספר דברים היא זאת אשר אותה מצווה המלך לקרוא במצוות הקהל (לא, יא-ג):

וַיִּצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֶּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים בְּמַעַד שָׁנַת הַשְּׂמִטָּה בְּחַג הַסְּכֹת: בְּבוֹא כָּל יִשְׂרָאֵל לְרֵאוֹת אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹקֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֹגֵד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאַזְנֵיהֶם: הִקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטָּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלִמְעַן יִלְמְדוּ וַיִּרְאוּ אֶת ה' אֱלֹקֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: וּבְנִיֵּיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלִמְדוּ לִירְאֶה אֶת ה' אֱלֹקֵיכֶם כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:

המשנה בסוטה [ז, ח] מלמדת אותנו מהי "התורה הזאת" ומה נכלל בה:

"..וקורא מתחילת אלה הדברים עד שמע, ושמע, והיה אם שמוע, עשר תעשר, כי תכלה לעשר, ופרשת המלך וברכות וקללות".

אם נתבונן נראה שמדובר בקריאת פרקים מתוך החלק האמוני-מוסרי שבתחילת הספר (פרשות דברים ואתחנן) ופרשת והיה אם שמוע, וכן החלק של הברכות והקללות בברית מואב שבפרשת כי תבוא. באמצע נקראות אמנם שלוש פרשיות מצוות, אולם אלו הן פרשיות אשר בהן מודגש במפורש שיעודן הוא **יראת ה'**: בפרשת 'עֵשֶׂר-תְּעַשְׂרֵךְ' - "לְמַעַן תִּלְמַד לִירְאֶה אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ כָּל הַיָּמִים" (דברים יד, כג), בפרשת 'כִּי תִכְלֶה' - "הִשְׁקִיפָה מִמַּעוֹן קִדְשֶׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבִרְךָ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֶת

הַאֲדָמָה אֲשֶׁר נִתְּתָה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתִּינוּ אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וּדְבָשׁ" (שם כו, טו),
ובפרשת המלך - "לְמַעַן יִלְמַד לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ לְשֹׁמֵר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת
וְאֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשׂוֹתָם" (שם יז, יט).

אם כן 'התורה' כפי שהיא מכונה בתחילת פרשת 'וילך' נגמרת בפרשיית הברכות
והקללות שבפרשת 'כי תבוא', שבה חידוש הברית בערבות מואב. ואכן, 'הברית'
השנויה בערבות מואב, המעגנת את ההכרח של 'יראת ה' בחיי העם בארצו,
מתאימה להיות 'אקורד הסיום' של נאום היראה.

שלושת עקרונות התוספת של משה, והרביעי החשוב מכל: הבחירה

אולם משה רבנו אינו מסיים כאן את נאומו. אחרי שהוא מסיים בפסוק 'אֵלֶּה
דְּבָרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה לְכַרֵּת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלִּבְד
הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב' (שם כח, טו), משה ממשיך את דבריו, ונראה על פניו
שהדברים שמשה מוסיף הם דברים שלא צווה מפי הקב"ה לאומרם. כלומר פרשת
ניצבים כולה כוללת דברים שמשה ראה צורך להוסיף לתורת היראה והאמונה,
כדי להבהיר ולחדד את המסר של התורה. ואכן הדברים הנאמרים בפרשת ניצבים
אינם חדשים, הם נובעים מהדברים שנאמרו כבר בנאום ספר דברים, אבל משה
מבקש לחדד ולהבהיר אותם מפני חשיבותם.

אלו הם העקרונות שמתחדדים בפרשת 'ניצבים':

א) האחריות האישית והערבות ההדדית:

הדברים הקשים הכלולים בפרשיית "הקללות" שבברית עלולים להרתיע,
ולהביא יחיד או קבוצה לבקש להשתחרר מהמחויבות לברית ה', בבחינת "לא
מדובשך ולא מעוקצך". לכן חוזר ומזהיר משה, שלא יעלה על לב איש או
שבט לחשוב שהוא יכול ללכת בשרירות ליבו. כי זה יתנקם קשות בכל העם!

ב) התשובה והגאולה:

מהאמור בקללות ניתן להבין, בטעות שהתסריט לפיו: עם ישראל בארצו -
חוטא - כעונש גולה מארצו - אחרי תשלום חטאו שב לארצו, חוזר חלילה ללא
קץ. לכן חשוב למשה להדגיש שאין זה כך! באחרית הימים הקב"ה ישיב את
ישראל בתשובה, והם יחזרו לארצם ויחיו בתשובה שלמה ובגאולה שלמה.

ג) המצווה היא בהישג יד, לא בשמיים ולא מעבר לים:

התפקיד הגדול, המחויבות המוחלטת והעונש הקשה על אי ציות למצוות ה'
עלול להביא להרגשת ייאוש מראש, "זה מעבר ליכולתנו". לכן מבקש משה
לעודד את העם ולהסביר שלא נידרש מהם שום דבר שאינו מעבר ליכולתם:
בפיך ובלבבך לעשותו.

והדבר הרביעי האחרון והמסכם:

ד) **הבחירה החופשית:** מרכזיותה וחשיבותה של **הבחירה החופשית** מודגשים בפרשייה זו בכמה דרכים:

רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמּוֹת וְאֶת הָרָע: אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּדַרְכָּיו וּלְשָׁמֵר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחַיִּיתָ וּרְבִיתָ וּבִרְכָךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: וְאִם יִפְנֶה לְכַבֵּךְ וְלֹא תִשְׁמַע וְנִדְחַת וְהִשְׁתַּחֲוִית לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים וְעַבַדְתָּם: הַגְדַּתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲבַד תֵּאבְדוּן לֹא תֵאָרִיכּוּ יָמַי עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אָתָּה עֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן לְבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: הַעַדְתִּי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמּוֹת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבַחֲרָתָּ בְּחַיִּים לְמַעַן תַּחֲיֶה אֶתָּה וְזָרַעְךָ: לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמְעַת בְּקִלּוֹ וּלְדַבְּקָהּ בּוֹ כִּי הוּא חַיִּיךָ וְאָרֶץ יְמֶיךָ לְשִׁבְתָּ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם (ל, טו-יז)

הפרשה פותחת בפניה אישית לכל איש מישראל, "רְאֵה". חשיבות העיקרון מודגשת גם בהרצאה המפורטת לה הוא זוכה, וגם במיקומו - בעצם היותו אחרון הוא מהווה לנאומו של משה 'אקורד סיום'. בנוסף עיקרון זה זוכה לחיזוק מיוחד וחדשני - שוב, בעל ניחוח 'אישי' - המבוטא בפסוק בו מטעים משה את חשיבותו ומשמעותו: "הַעַדְתִּי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמּוֹת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבַחֲרָתָּ בְּחַיִּים לְמַעַן תַּחֲיֶה אֶתָּה וְזָרַעְךָ!". אין כאן ציווי, ובוודאי לא איום, יש כאן פניה אישית, כמעט עצה ידידותית, בקשה של אוהב שאותה הוא מגבה בפניה לאיתני העולם: השמים והארץ. וכלשון רש"י: "כאדם האומר לחברו: בחר לך חלק יפה בנחלתי, ומעמידו על החלק היפה ואומר לו: את זה ברור לך".

העדים הוותיקים ביותר, המנוסים ביותר, והכי אובייקטיביים שיש, יבואו ויעידו שאכן זהו תיאור המצב לאשורו, וזו היא העצה הנכונה והטובה: הבחירה בטוב העומדת לפתחו של כל אחד ואחד היא הערובה לחיים. כך, בעניין מרכזי ויסודי זה של הבחירה החופשית, ובמעין בקשה אישית זו, חשב משה שנכון וצריך לסיים את תורת היראה והאמונה.

חיתום מפורש

לעומת העיקרון שנאום 'משנה תורה' אמור היה להיחתם בפרשת הברית של 'כי תבוא', אותו תמכנו מדברי **חכמים** במשנה על הפרשות שקורא המלך במעמד הקהל - החיתום בפרשת הבחירה החופשית מפורש בתורה ונתמך בפסוקים עצמם, ובמעשיו של משה התכופים להשלמת הרצאתו. אחרי שדבריו המהותיים על יסודות האמונה מסתיימים, מצורפים דברי פרידה וחיזוק קצרים לישראל וליהושע, ומשה חותם את ספר התורה: "**וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל**

הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל" (שם לא, ט). ההבנה שמבחינתו התורה הושלמה - היא ברורה ומוכרחת. החיתום של התורה - בעיניו של משה - מעוגן גם בזה שתכף לכתובת התורה ונתינתה למשמרת בידי הכהנים, הוא מפרש לכהנים ולישראל את המצווה האחרונה, מצוות הקהל, שתפקידה לוודא את מסירת התורה ולימודה מדור לדור:

וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֶּץ שְׁבַע שָׁנִים בְּמַעַד שָׁנָה הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסְּפֹת: כְּבוֹא כָל יִשְׂרָאֵל לְרֵאוֹת אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאַזְנֵיהֶם: הִקְהַל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטָּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וַיֵּרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֶיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: וּבְנִיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלִמְדוּ לִירְאֶה אֶת ה' אֱלֹהֶיכֶם כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ. (לא, י-יג)

משה חותם את נאומו בפרשיית הבחירה החופשית של סוף פרשת נצבים עם תוספת קצרה של דברי פרידה וחיזוק, ועם מצוות העברת התורה מדור לדור הוא מבקש לחתום את ספר התורה.

ההפתעה!

ואולם בשלב זה מזומנת למשה הפתעה! הקב"ה מבקש ממנו להתייבב עם יהושע - מחליפו באוהל מועד, לכאורה רק כדי למנות אותו. לא די - אומר ה' - במינוי שלך משה, אני מבקש למנותו בעצמי לרועה על צאני: "ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיה למות, קרא את יהושע והתייבבו באהל מועד ונאצונו וילך משה ויהושע ויתייבבו באהל מועד" (שם לא, יד). ברור כי פירוש המילה 'נאצונו' הינו 'אמנה אותו'. ואולם כנגד ההסבר 'התמים' שה' נותן לצורך להתייבב באוהל מועד - התייבבות כמעט 'פרוצדוראלית' של מינוי - מה שמתרחש שם בפועל הוא מהפכה של ממש. המפגש באוהל מועד, לא זו בלבד שאינו מתמצה במינוי המיועד, אלא שגם אינו מתחיל בו:

וַיֵּרָא ה' בְּאֵהָל בְּעֶמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֵד עִמּוֹד הָעָנָן עַל פֶּתַח הָאֵהָל: וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה שָׁכַב עִם אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה אַחֲרַי אֱלֹהֵי נֹכַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וְעִזְבֵנִי וְהִפָּר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ: וְחָרָה אַפִּי בּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא וְעִזְבֹתַיִם וְהִסְתַּרְתִּי פְנֵי מֵהֶם וְהָיָה לֵאכֹל וּמִצָּאֵהוּ רְעוֹת רְבוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אִין אֱלֹהֵי בְּקִרְבִּי מִצְאוֹנֵי הָרְעוֹת הָאֵלֶּה: וְאֲנֹכִי הִסְתַּר אֶסְתִּיר פְּנֵי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל הָרְעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אַחֲרַיִם: וְעַתָּה כְּתַבּוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלִמְדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְרָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל: כִּי אֲבִיאֲנֹו אֶל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם וְהִפָּר אֶת בְּרִיתִי: וְהָיָה כִּי תִמְצָאֵן וְדָשֵׁן וּפְנָה אֶל אֱלֹהִים אַחֲרַיִם וְעַבְדוֹם וְנִאֲצוֹנֵי וְהִפָּר אֶת בְּרִיתִי: וְהָיָה כִּי תִמְצָאֵן

אֲתוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעֲנָתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעַד כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זִרְעוֹ כִּי יִדְעֵתִי אֶת יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטַרְם אֲבִיאֲנוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי (טו-כא).

בהתגלות באוהל בעמוד הענן, ה' פותח בתיאור העתיד הנורא. ה' מבשר למשה בצורה שאינה משתמעת לשני פנים, שגלוי לפניו ית' שישראל אחרי בואם אל הארץ יחטאו ויכעיסו אותו בחטא עבודה זרה. מובא כאן תיאור מקוצר של הצרות שיהיו מנת חלקם של ישראל בסיבת חטאם: "וְחָרָה אִפִּי בּוֹ כִּיּוֹם הַהוּא וְעַזְבֹתִים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמִצָּאָהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת", ומובע כאן הצורך לחדד לישראל את הידיעה-**מראש** הזו של ההידרדרות הצפויה שלהם בשירה מיוחדת - היא שירת האזינו.

לכאורה, התוספת הזו של ה' לחיתום התורה על ידי משה אינה מובנת. הלא אין בכך כל חידוש! הרי האפשרות הזו של בגידת ישראל בברית והפרתה על ידם כבר נידונה בהרחבה בברכות והקללות שבפרשת 'כי תבוא', ומה נותנת הנבואה הנוספת שזה אכן יתרחש, מעבר לעוגמת נפש וליאוש?

כאמור, אין הקב"ה מסתפק בנבואה הבהירה שכך יהיה, והוא מצווה את משה להמשיך את נאומו, ולהוסיף לו פרשייה נוספת - שירת האזינו - שתדגיש את העיקרון המבהיל הזה, שחטאם של ישראל ידוע מראש, ושהם עתידים לחטוא ולהיענש בחומרה. ה' מוסיף ומצווה למשה וליהושע **לכתוב** את הדברים - הלא היא "שירת האזינו", וללמדה את בני ישראל כחלק נוסף - כסיומת לתורה. רק כאשר מצטרפת לדברי התורה שירת האזינו ניתן לכתוב "את דברי התורה הזאת על ספר **עד תומם**".

שתי תמיהות אפוא לפנינו: א. מה משמעותה של שירת האזינו כתוספת לנאמר בגוף הנאום בפרשות הברית, מה היא מוסיפה על מסכת הטרגדיות שפורטה שם שיהיו מנת חלקנו במקרה של הפרת הברית? ב. מדוע לחתום את התורה דווקא בנבואה כ"כ עצובה וקודרת, שגלוי וידוע לפני ה' שנחטא!?

התוספת של רבש"ע - הדגשת החלק הבלתי מותנה של הברית

כאן צריך להבין אל-נכון את משמעותה העמוקה והמנחמת של בשורת 'האזינו', ולקרוא בעיון מדוקדק את דברי ה' למשה באוהל מועד שהבאנו לעיל. הנבואה הנוראה על כך שישראל עתידים לחטוא, מובאת במפורש כתשתית לצורך בפרשה נוספת בתורה:

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה שָׁכַב עִם אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעַם הַזֶּה וְזָנָה אַחֲרַי אֱלֹהֵי נָכַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָּא שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וְעִזְבֵנִי וְהִפָּר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ: וְחָרָה אִפִּי בּוֹ כִּיּוֹם הַהוּא וְעַזְבֹתִים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמִצָּאָהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וַאֲמַר כִּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱ-לֹהֵי בְּקִרְבִי מִצְאוּנֵי הָרְעוֹת הָאֵלֶּה:

אומר ה' למשה: גלוי לפניי שישראל יחטאו, ואני אאלץ להעניש אותם בחומרה. הרעות והצרות שיבואו עליהם על ידי יעוררו בקרבם ספק, שמא הסבל שהוא מנת חלקם הגיע אליהם מפני שאין ה' בקרבם, כלומר, שאין הם עמו ונחלתו.

אנו, המכירים את 'סוף הסיפור' ההיסטורי, יודעים שכתב השטנה וקריאת התיגר המשמעותיים ביותר שנכתבו ונטענו נגד 'סגולת ישראל' היו טענות הנוצרים. אלה טענו: אמת שה' בחר בכם בתחילה והייתם לו לעם. אבל משעה שחטאתם לפניו כל-כך, וגיליתם לפניו את 'הפרצוף האמיתי' שלכם, חזר בו ה' מאהבתכם ומאס בכם. 'ההוכחה הניצחת' לטענתם - במשך כל דורות הגלות - הייתה מצבנו הנחות בין כל הגויים, והסבל והייסורים שהיו מנת חלקנו: "על כי אין אלוקיהם בקרבם מצאום הרעות האלה". הנוצרים אפילו דאגו לשמר את **קיומנו** במצבנו הנחות, כאות וכעדות לנכונות טענתם.

לכן ה', קורא הדורות מראש, אומר למשה לקראת סוף דברי התורה שמשהו מן 'ההגיון' שבטענה זו עלול להיכנס חלילה באוזניהם של הדורות הרבים של הגלות. הם עלולים להאמין שזה נכון, שהסבל והרעות הם מנת חלקם מפני שה' עזב אותם. "וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהֵי בְּקִרְבֵי מִצְרַיִם הָרְעוּת הָאֵלֶּה". על כן סיום התורה בשלב זה, כאשר האופציה של הפרת הברית מסורה רק **כאפשרות** בתוך תנאי ההסכם של פרשת 'כי תבוא' אינה באה בחשבון. היא עלולה לתמוך באפשרות ההבנה הנואלת כאילו לא צפויה הפרת ברית ברמה כה יסודית, וכאשר ההפרה הזו הגיעה התנער ה' מן הברית עם עמו.

הדרך היחידה לחסן את הדורות הרבים של הגלות מן החשיבה העקומה והנואלת, שתיתכן התנערות מלאה של ה' מן הברית, היא רק על ידי הוספת פרק 'האזינו' לנאום משנה התורה. דווקא העדות המוקדמת והברורה על הידיעה שישראל יפרו את הברית - ידיעה מן השלב שבו נכרתה הברית, מוקדמת לכניסה לארץ - תבהיר בצורה שאינה משתמעת לשני פנים שכורת הברית לא הופתע חלילה מההפרה. זה הרעיון הנעוץ כאן: וְעֲנֵתָהּ הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעַד... כִּי יִדְעֵתִי אֶת יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה - הַיּוֹם - בְּטָרְם אָבִיָּאנוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי. להווי ידוע שידעתי מראש על ההפרה הזו ועל תוצאותיה הקשות: הצרות הרבות שהיא תביא עליכם, **ועל דעת כן כרתי אתכם אותה!** היו סמוכים ובטוחים שאין אתם סובלים "על כי אין אלקיכם בקרבכם", אלא אדרבה, "רק אֶתְכֶם יִדְעֵתִי מְכַל מִשְׁפַּחֹת הָאֲדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֶת כָּל עֲוֹנֹתֵיכֶם" (עמוס ג, ב).

שתי רמות של הפרת ברית

מדוע בהבטחת הגאולה של פרשת נצבים - אחרי קללות כי תבוא - אין מזור מספיק נגד טענת הנוצרים? הלא עצם הבטחת השיבה לארץ מכל פאה אליה

הושלכנו: "וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתָךְ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וּקְבַצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפִּיצְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: אִם יִהְיֶה נִדְחָךְ בְּקֶצֶה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם יִקְבְּצֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ: וְהִבִּיאֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וּירְשֶׁתָּהּ וְהִיטְבָהּ וְהִרְבָּהּ מֵאֲבֹתֶיךָ" (ל-ג), טומנת בחובה מחויבות גמורה של ה' לברית!

לדעתי ההסבר הוא כזה: לכאורה בין הקב"ה ובין ישראל נכרת הסכם - ה' יהיה לנו לאלוקים ואנו נהיה עמו. על פי ההסכם אנחנו נעבוד אותו, ורק אותו, והוא ייתן לנו, ורק לנו, את הפריבילגיות הרוחניות והגשמיות שנועדו לשרת את הרוחניות: ארץ ישראל, רווחה חומרית, מצוות ועלייה רוחנית.

בהסכם רגיל קיימים שני סוגי תנאים והפרות.

ישנם כאלו תנאים שהפרת התנאי גוררת סנקציה, המפורטת בהסכם עצמו; אולם ישנם תנאים שהם תנאים יסודיים, שכל כולו של ההסכם לא נכרת אלא בגינם, לכן הפרתם ע"י אחד מהצדדים גורמת או יכולה לגרום להתקשרות החוזית בין הצדדים להתבטל. במקרה זה אין יותר לצד השני, זה שההפרה נעשתה נגדו, מחויבות. ההסכם פקע!

אולם ישנה התקשרות חזקה יותר, כזו המכונה "ברית", כזו שתישאר בתוקפה תמיד, ולא משנה אם צד כל שהוא יפר את התחייבותו. גם ב"ברית" ישנן סנקציות כנגד הצד המפר את המחויבות שלו, והפרות חמורות יגררו לסנקציות חמורות יותר, אך בכל מקרה ובכל מצב לא תיבטל הברית, ושום הפרה לא תפקיע את המחויבות ההדדית.

משה רבנו הבין שצריך להבהיר לעם ישראל, שההתקשרות עם הקב"ה היא "ברית", לכן הוסיף את פרשיית התשובה והגאולה שבפרשת ניצבים, המבהירה שגם אם נחטא ונענש כמו שמתואר בקללות שבברית ערבוב מואב - הברית תישאר תקפה, והקב"ה יחזיר אותנו ויגאלנו ונשוב למתכונת הנכונה שבה הוא אלוקינו ואנחנו עמו.

אבל הקב"ה רוצה להוסיף ידיעה נוספת, איומה ונוראה - אך מנחמת.

הבה נתאר לנו את מערך הרגשות והמתח המתקיים בבית בו הזוג חזר לחיות ביחד אחרי שהאישה בגדה באישה - זנתה אצל זרים - אך בן הזוג החזיר אותה, כי הוא כלוא במחויבות שאינה ניתנת להתרה. האם החיים באמת יכולים לחזור למצב הראשוני? האם כל אחד משני הצדדים בטוח בנאמנותו של השני? כלום העבר יכול שלא להעיב על יחסיהם בהווה? ואם בגידה זו של האישה בבעלה נשנתה פעם נוספת אחרי שכבר החזיר אותה אליו, האם היא יכולה שוב להשתחרר מההרגשה שאהבתו אליה איננה אמיתית, כי הוא בז לה? ואף אם הוא מצהיר שסלח לה. האם היא יכולה להשתחרר מההרגשה שהשותפות ביניהם עכשיו אינה אלא בדיעבד,

ומשום ש"אין לו ברירה", אולם היה זה מקח טעות, ולו היה יודע מראש שזה מה שיהיה בוודאי לא היה כורת איתה את ברית הנישואין?

זהו החידוש העצום שה' רוצה שבו יסיים משה את תורת היראה והאמונה: דעו שידעתי מראש שלא תעמדו בתנאי ההסכם ותבגדו בי, ולמרות זאת כרתי אתכם את הברית שלא תופר. אחרי שתיענשו החזרה לבית אחד תהיה באמת "כמשוש חתן על כלה ישיש עליך אלוקיך" בכל לב ובכל נפשי מצד שני הצדדים. אין כאן מקח טעות, אלא אהבה אמיתית שאינה תלויה בדבר, הבנה אמיתית עמוקה שבה הקשר הוא "בעצם" והבגידה היא רק "מקרה". נחמה מיוחדת זאת תעמוד לעד, ולא תישכח! ולכן בה יתנחם עם ישראל גם ברגעים הקשים ביותר, כאשר יסבלו את העונש, תוצאת בגידתם.

משה מבין ומאמץ בשמחה את הבשורה המנחמת הזאת, כי על פניו, ההבנה שאחרי מותו עם ישראל יחטא ויבגוד בקב"ה מנקרת בליבו ובמוחו על בסיס הכרותו את עם ישראל: "כי אנוכי ידעתי את מרייכם ואת עורפכם הקשה, הן בעודני חי עמכם ממרים הייתם עם ה' ואף כי אחרי מותי"².

לכן הבשורה שהקב"ה אומר ומודיע שהכל לכתחילה, ולמרות ידיעתו שעם ישראל יבגוד הוא כרת איתם את הברית, משחררת אצלו את הדאגה שהעיקה עליו כל כך, וכשהוא מזמן את הקהל לשמוע וללמוד את שירת האזינו, הוא מציג זאת כלימוד על כך שהוא - **משה** - ידע מראש, שעם ישראל יחטא אחרי מותו, ולמרות זאת נשא בעול כדי להביא את עם ישראל ולהכניסם לארץ.

עכשיו, אחרי שמשה מוסיף את שירת האזינו לספר התורה - "ויכתוב משה את השירה הזאת ביום ההוא", וכן "ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם", ואחרי שהוא מלמד אותה לבני ישראל: "וילמדה את בני ישראל", "וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עם תומם" - חותמת "שירת האזינו" את "התורה". כך רצה וכך ציווה הקב"ה את משה.

אחרי הפסוק האחרון של השירה "הרנינו גויים עמו, כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכיפר אדמתו עמו" הגיע הזמן לעבור לתיאור מאורעות הפרידה של משה מתפקידו ומעם ישראל, בפסוקים: "וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה לאמור: עלה אל "הר העברים הזה הר נבו"...

אולם להפתעתנו, מתברר שאחרי שמשה מסיים "ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל" - הוא מוסיף ואומר להם שני פסוקים נוספים, שהם הופכים להיות הסיימת של "התורה"! הם, ולא שירת האזינו אותה ציווה ה' להוסיף בסוף

2. אפשר להבין שזו הסיבה שבגללה כל כך חשוב היה למשה להיכנס לארץ, כדי שהסיכון שיחטאו יקטן. כך מפרש הספורנו את "ויתעבר ה' כי למענכם" ואת "גם בי התאנף ה' בגללכם לבלתי בא אל הארץ".

התורה כדי שהיא תהיה עדות לישראל. וכך מוסיף ומסיים משה את ה"תורה":
"**וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשַׁע בֶּן־נוּן: וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׁמּוּ לְבַבְכֶם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנֹכִי מַעֲיֵד בְּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תִּצּוּם אֶת בְּנֵיכֶם לְשַׁמֵּר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: כִּי לֹא דָבָר יֶקֶד הוּא מִכֶּם כִּי הוּא חַיִּיכֶם וּבְדַבְרֵי הַזֶּה תֵּאָרִיכוּ יָמִים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:"**

במבט ראשון, אפשר לטעות ולחשוב שמשה מתייחס בדבריו אלו "כל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום" לשירת האזינו שאותה הוא "העיד" זה עתה בבני ישראל, כפי שאמר בסוף פרשת וילך בהתייחסו לשירת האזינו אותה הוא עומד להשמיע לעם 'ואדברה באוזניהם את הדברים האלה **ואעידה** בם את השמיים ואת הארץ".

אולם, זו טעות! לא כן הדבר. הרי משה מנמק את בקשתו מישראל לשים לב לדברי העדות הללו: "אשר תצוום את בניכם לשמור לעשות את דברי התורה הזאת", מטרה זו של שימת הלב לדברים, שמירתם ועשייתם, אינה יכולה להיות שייכת לשירת האזינו! בשירת האזינו לא מצוים בני ישראל ולא בניהם על כל שמירה ועשייה של דברי התורה, שירת האזינו היא "לידיעה בלבד"! אם כן מוכרחים אנו להבין שכאן חוזר משה לדברים שהוא **העיד** בעם: "העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ, החיים והמוות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים, למען תחיה אתה וזרעך". זהו הדבר שמשה טורח להבהיר בצורה כל כך מודגשת, ולהסב את תשומת הלב אליו ש"**לא דבר ריק הוא מכם**", והוא עיקר העיקרים המתמצת את התורה כולה: "**כי הוא חייכם**". הבחירה החופשית שיש לכל אדם מישראל לבחור בין טוב לרע, היא הדבר אשר עליו מעיד משה ש"**בדבר הזה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עוברים שמה לרשתה**".

נמצא איפה שמשה מחזיר אותנו, בפסוקים אלו, לסיומת שבה הוא התכוון לסיים את הוראות היראה והאמונה, במה שהיה נראה לו הלקח המתומצת שאותו הוא מבקש להשאיר בתודעתו של כל מי שמסיים ללמוד את התורה. כביכול אומר משה לקב"ה: אכן השירה אותה ציווית להוסיף לתורה ולסיים בה היא - עם כל הקושי והכאב שבה - מנחמת ומעודדת. אבל עם כל החשיבות לדברי העידוד והנחמה שבה, לא רק שהיא אינה דוחפת לקיום התורה והמצוות - אלא אף יכולה להתפרש כהצדקה לפסיביות, שבסופו של דבר יקרה מה שצפוי שיקרה, אם כך למה להתאמץ ולהתגבר על היצר הרע? את התורה, שהיא ספר הוראת מצוות, צריך לגמור בפסוקים המעודדים והדוחפים לקיום ולשמירת התורה, כאלו שמבהירים באופן הכי חד שזוהי הדרך הטובה, אשר מבטיחה גם עתיד טוב. ולכן, אקורד הסיום של התורה נכון שיהיה הבהרה והדגשה נוספת של חשיבות הבחירה בטוב, בשמירת ועשיית התורה הזאת, ובחיים בארץ ישראל הבאים כפועל יוצא ממנה.

לסיומת זאת של משה איננו מוצאים תוספת של הקב"ה. כלום אין זו בחינת הסכמה של הקב"ה, כזאת האומרת: **'ישר כוחך ששיפרת'...**